

FOTO: TOMAS ROXENBACK

Årets sten
ÄLVDALS-
KVARTSITEN

MÖJLIGHETERNAS *sten*

Från markbeläggning till inredning och gravvårdar! Den är en av Sveriges mest mångsidiga stenstorter, med ett alldeles eget uttryck. Älvdalskvartsiten har utsetts till Årets Sten 2025.

TEXT PETER WILLEBRAND FOTO TOMAS ROXENBACK M. FL.

Kärt barn har många namn, heter det. Det gäller i viss mån även populära stensorter. När geologer talar om Dalasandsten är det samma sten som inom stenindustrin går under namnet Älvdalskvartsit. Det senare är en viktig distinktion eftersom kvartsiten definierar dess mångfaceterade funktion som täcker alla olika områden där natursten används, från marksten till gravsten.

Geologiskt är Älvdalskvartsiten en metamorf bergart, en omkristalliserad sandsten där den stora mängden kvartsit (drygt 90 procent) gör att den ur ett användarperspektiv påminner mer om en hård granit medan en "vanlig" sandsten är mer kornigt porös. Älvdalskvartsiten har inte granitens naturliga klyvbarhet men är vanlig i både markbeläggning och fasader där kraven på hållbarhet och beständighet mot ett varierat klimat och vittring är höga. Några av de mest kända arkitektoniska exemplen är PK-husets, ritat av arkitektkontoret Backström & Reinius, fasad vid Hamngatan i centrala Stockholm där den typiskt ljusröd-skimrande och ådrade stenen utgör ett slags fond till Kungsträdgården. Ett motsvarande internationellt exempel är Stadt- und Landesbibliothek i Dortmund i Tyskland, ritat av den schweiziske arkitekten Mario Botta.

DEN DRYGT 1,4 miljarder år gamla Älvdalskvartsiten klassas som en jotnisk sandsten, ett samlingsnamn för en grupp prekambriiska sedimentära bergarter i norra Europa. Strukturerna i Älvdalskvartsitens sedimenterade ytor vittnar om att stenen en gång bildades på havsbotten, i strömmande vatten. De olika graderna av böljande rödrosa nyanser i skikten, som ger stenen ett nästan randigt utseende, har skapats av järnpartiklar som oxiderats i avlagringarna.

När stenen sedan sågas kan den beroende på sågvinkeln få ett väldigt levande utseende, vilket bland annat den nya askgravlunden i Bomhus kyrka i Gävle är ett exempel på. Askgravlunden nominerades till Stenpriset 2023 och de 15 pelare i älvdalskvartsit som ramar in själva lunden påminner i sina skiftningar

BOMHUS KYRKA I GÄVLE

Askgravlunden i Bomhus kyrka i Gävle är ett exempel på hur sågvinkeln kan ge stenen ett levande utseende. De 15 pelare i älvdalskvartsit som ramar in lunden påminner nästan om avbarkade furustammar.

nästan om sågade furustammar med en struktur av blottade årsringar

Älvdalskvartsiten bryts i Mångsbodarna i norra Dalarna, i Älvdalens kommun som namnet antyder. Mångsbodarna är också är namnet på den välbekanta andra kontrollen i Vasaloppsspåret, 2,4 mil efter starten i Sälen. Och tar man sig hela vägen till slutmålet i Mora möter man många inslag av Älvdalskvartsit i både stadsmiljön och den omgivande bebyggelsen, något som också sätter präglet på hela bygden.

SANDSTENSOMRÅDET I norra Dalarna är ett av de större i Sverige och många mindre äldre stenbrott i området vittnar om hur sandsten brutits historiskt för att bli kvarnstenar, brynen och råvara för kalkbränning. Spåren går tillbaka till vikingatid. Inom utbredningsområde har även SGU utpekat tre avgränsade områden som riksintressen för värdefulla ämnen eller mineral. Just Älvdalskvartsiten har brutits industriellt sedan 1900-talets början. Fyndigheten når upp till ett djup av 600 meter och sträcker sig hela vägen till gränsen mot Norge.

Mångsbodarna är idag det enda aktiva brottet där Älvdalskvartsit bryts och verksamheten drivs av företaget Wasasten. Den årliga produktionen består av cirka 500 kubikmeter och 5 000 kvadratmeter tunnplattor. Kunderna utgörs

MORA GÅGATA

I fädrens spår är affärsstråket längs Kyrkogatan, paradgatan i Moras centrum. Utformningen har hämtat inspiration dels från folkdräkternas textila band, dels från traktens berömda skidspår. Älvdalskvartsiten står för både en lokal anknytning, medan de olika bearbetningarna skapar en textil känsla. Det centrala stråket består av sågad och flammad Älvdalskvartsit och omges av murar i samma sten som skapar robusthet och rumslighet.

FOTO: BJÖRN CARLSSON GRANUM

FOTO: NORRKÖPINGS KOMMUN

MEMORY UNFOLD - TURNING POINT FOR TOLERANCE

Maria Miesenbergers skulptur symboliserar rörelse, förändring, motstånd och utveckling. Senare i vår ska den placeras i Folkparken i Norrköping. Bilden till höger visar modellen som Granum Stenprodukter i Sibbhult håller på att färdigställa.

av privatpersoner, offentliga beställare och byggföretag, en betydande andel av produktionen går också på export.

När tidningen Sten för några år sedan intervjuade framtidens branschprofilen Björn Nordenhake som tagit över verksamheten i brottet på 90-talet beskrev han hur den som besöker stenbrottet med egna ögon kan följa hur rändernas vinklar varierar efter havsbottens lutning när stenen bildades. Själva brytningen liknade han vid en "kirurgisk process" som kräver stor erfarenhet.

– Man måste kunna "läsa stenen rätt" så att linjerna löper rätt när man lägger snitten för att få ut blocken, underströk han.

I dag har dottern Leontine Nordenhake tagit över vd-skapet, som den tredje generationen i familjen som är verksam inom svensk stenindustri. Historiskt har familjen inte någon lokal koppling till norra Dalarna. Basen för verksamheten har varit Broby i Östra Göinge, oftast med betoning på den svarta diabasen som är typisk för stenbrytningen i gränslandet mellan nordöstra Skåne, Blekinge och Småland. Det var i efterspelet av en tidigare större satsning på att bygga ett nytt konsortium inom stenindustrin som brottet i

Leontine Nordenhake

PRIVAT

Mångsbodarna och Wasasten så småningom hamnade i familjen Nordenhakes regi.

BJÖRN NORDENHAKE hade utöver sina djupa stenkunskaper ett omvittnat och starkt konstintresse och samarbetade återkommande och nära med kända skulptörer, både

svenska och utländska. Han var också en av initiativtagarna bakom Wanås skulpturpark.

– Jag hoppas kunna förvalta pappas stora och genuina intresse för konsten, som var väldigt viktigt för honom. Många uppfattade också honom som en prestigelös och pragmatisk problemlösare, alltid öppen för att genomföra konstnärernas visioner, säger Leontine Nordenhake.

Ett aktuellt exempel på att

konsttraditionen hålls vid liv är konstverket "Memory Unfold - Turning Point for Tolerance" av konstnären Maria Miesenberger. Skulpturen, utformad som en spiral som byter riktning och ska symbolisera rörelse, förändring, motstånd och utveckling, ska i vår placeras i Folkparken nära Mattueskyrkan i Norrköping. Verket är en gåva till staden från den lokale byggentreprenören Michael Coccozza som vill lyfta fram vikten av demokratiska värderingar och påminna om kampen mot nazismen under andra världskriget.

Maria Miesenberger säger själv att hon blivit både "fascinerad av och förälskad i" Älvdalskvartsiten.

– Jag sökte efter en sten som kunde förmedla livsglädje, rörelse och dynamik. Älvdalskvartsiten har ett slags inneboende liv, nästan organiskt, som man inte hittar hos så många

Maria Miesenberger

LARSÅKE FALK

ALVIKS TORG

Arkitekt Sune Malmquist har ritat Alviks Torg. Fasaden består av polerad, krysshämrad, flammad och råkliven Älvdalskvarst. Malmquist menar att alla de olika behandlingarna av stenen ger speciella effekter.

andra stensorter. Den rödaktiga färgen och stenens många linjer förstärker den levande tonen och ger den ett kroppsligt uttryck, som man lätt kan relatera till och som går att variera beroende på vilka bearbetningar man väljer.

Önskemålet från uppdragsgivaren var från början en grön italiensk granit.

– Men det skulle bli lite för mörkt, tungt och monumentalt för det här projektet. Björn Nordenhake var min stentor och det var via honom som kom jag i kontakt med Älvdalskvarst.

Det är första gången som Maria Miesenberger skapar ett verk i Älvdalskvarst, men det är inte första gången som hon arbetar med natursten.

– Jag har tidigare gjort verk i bland annat Hallandiannejs som också har ett väldigt levande uttryck.

Hon vill gärna fortsätta att både utforska och arbeta med Älvdalskvarst i framtida verk.

– Med tanke på att den har en så

FOTO: COLLIER

levande och i sig själv har en uttrycksfull mönstring vill jag prova att använda den för mina mer figurativa, kroppsliga skulpturer. Det är de stora variationsmöjligheterna som gör Älvdalskvarst unik jämfört med andra stensorter. Det handlar om att kunna hantera och låta sig vägledas av ett organiskt material för att maximera uttrycket.

Leontine Nordenhake vill inte bara

förvalta en konsttradition, hon vill även förnya marknadsföringen av Älvdalskvarst.

– Vi har investerat mycket inom produktionen under senare år, bland annat en ny vajerstång, men då måste det också ske en utväxling inom försäljningen, sammanfattar hon.

Det gör henne också till en typisk representant för de nya generationerna som nu tar över i många familjeföretag inom stenindustrin, som är vana att arbeta med snabba mediekanalet och bygga varumärken med andra metoder än tidigare.

– Det här är en bransch som både måste kunna hantera och balansera långa säljprocesser på 3-5 år i storskaliga projekt och samtidigt vara *top-of-mind* hos beställaren som brottas med den allt viktigare samtidsfrågan: att hitta ett hållbart och estetiskt alternativ. Konkurrenten är stentuff.

Det är samtidigt en resursfråga, betonar hon. Alla som arbetar med natursten är i någon mening ambassadörer för materialet.

– Vi är en liten bransch och alla måste hjälpa varandra – och våga be om hjälp när det behövs. Det gör oss alla starkare. Jag försöker själv alltid vara öppen med vad jag står i olika frågor, precis som min pappa var.

För egen del vill hon bland annat fånga upp det dokumenterade intresset

Viktigt lyfta den svenska stenen

Årets Sten utses av Sveriges Stenindustriförbund. Syftet är dels att lyfta fram den svenska stenen som unikt byggnadsmaterial, dels framhäva dess kulturhistoriska betydelse.

– Den lokala stenbrytningen har i århundraden satt sin prägel på Sveriges framväxt, både som näring och arkitektur. Genom att utse Årets Sten vårdar vi arvet från tidigare generationer och sätter samtidigt fokus på ett material som blir allt viktigare i takt med de ökade kraven på att bygga hållbart med låga klimatavtryck, säger Kai

Marklin, ordförande i Sveriges Stenindustriförbund.

Samtidigt betonar han att tillgången på sten måste säkras för kommande generationer.

– Ska vi ha svensk sten i framtiden måste vi också få bryta den. Älvdalskvarst finns inom ett avgränsat område med tre utpekade riksintressen för värdefulla ämnen eller mineraler. Det gör det extra viktigt att brytningen får fortsätta, konstaterar han.

Älvdalskvarst har också ett uttryck som sticker ut jämfört med många andra svenska stensorter.

– Personligen tycker jag att det är tilltalande med en sten som är lite mer levande. Älvdalskvarst ger med sina "dragningar" ett vackert intryck, oavsett användningsområden.

FOTO: LARS DAREBERG

Kai Marklin

FOTO: WASASTEN

SIF-HUSET

Vid Olof Palmes gata i Stockholm ligger SIF-huset av Carl Erik H Fogelvik och Hans Birkholz. Till fasaden användes Älvdalskvartsit i två schatteringar; en putsad yta ställd mot en krysshamrad. Valet av Älvdalskvartsit, motiverade Carl Erik H Fogelvik med att han ville uppnå en känsla för jordnära material med förmåga att fungera långsiktigt dekorativt i stadsmiljö.

FOTO: WASASTEN

LANDSKAPSBIBLIOTEKET I DORTMUND

Schweiziske arkitekten Mario Bottas har ritat Landskapsbiblioteket i Dortmund, Tyskland. I projektet användes Älvdalskvartsit till fasadbeklädnad för att skapa rätt växelverkan mellan sten, glas och ljus. Tyska magasinet Stein kallade det "ett bibliotek för det 21 århundradet" och menade att stenens livfulla ådring gör att biblioteket kan liknas vid en bok som man vill läsa.

för Älvdalskvartsiten som finns i länder som Tyskland och Schweiz.

– Jag får ibland intrycket att Älvdalskvartsiten är mer känd internationellt än i Sverige. Det är en stensort som sticker ut och där det är svårt att hitta en motsvarighet till på andra marknader.

– Min erfarenhet är också att naturstensproduktionen i många länder får ett större understöd som näring än vad vi får i Sverige, inte minst när det kommer till brytningen. Det gör ju inte saken enklare när vi möter konkurrens från importerade stensorter på vår egen hemmaplan.

TRENDER KOMMER och går. En av de senaste årens dominerade trender inom både arkitektur och inredning är en ökad efterfrågan på mer uttrycksfulla stensorter som en reaktion på flera decennier med sobra och återhållsamma nyanser i den vit-grå-svarta skalan. De senaste årens renässans för Kolmårds-marmorn är bara ett exempel, som bland annat följts av den röda kalkstenen. Det talar även till Älvdalskvartsitens fördel, med sin levande och varma ton.

– Ja, jag hoppas att allt fler ska upptäcka att man inte behöver importera en färgrik kvartsit när det redan finns en sten i Sverige som uppfyller alla önskemål om en vacker, hållbar och unik sten. ■

FOTO: HOLGER ELLGÅRD/CC

PK-HUSET

I PK-huset vid Hamngatan / Norrlandsgatan i Stockholm har Nordea sitt huvudkontor för sin svenska filial. Under åren 1971-1974 byggdes komplexet efter ritningar av arkitektkontoret Backström & Reinius. Byggnaden med sin utmärkande fasad i Älvdalskvartsit sträcker sig från varuhuset NK ner till Norrlandsgatan och mitt emot ligger Kungsträdgården.